

Edward Halizak

Edward Halizak – prof. dr hab., związany z Uniwersytetem Warszawskim od 1971 r. W latach 1991–2016 dyrektor Instytutu Stosunków Międzynarodowych UW. Założyciel i przewodniczący Polskiego Towarzystwa Studiów Międzynarodowych. Zainteresowania badawcze: dyscyplina naukowa o stosunkach międzynarodowych.

**Udział Polski w pracach
Międzynarodowego Instytutu
Współpracy Intelaktualnej
i Konferencji Wyższych Studiów
Międzynarodowych w okresie
międzywojennym (1923–1939)**

Celem rozdziału jest ukazanie dorobku i wkładu polskich uczonych w prace Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelektualnej i Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych – dwóch instytucji działających pod auspicjami Ligi Narodów. To mało znany i niedoceniony w naszej historiografii przejaw aktywności polskich naukowców w okresie tuż po odzyskaniu niepodległości. Co prawda, w naszym kraju przed laty opublikowano prace poświęcone tej działalności – określonej wtedy mianem „międzynarodowej współpracy intelektualnej”¹ – ale nie zostały one zauważone przez współczesnych badaczy stosunków międzynarodowych, zwłaszcza tych zajmujących się historią dyscypliny. To istotna luka w rozpoznaniu tego problemu, zwłaszcza w odniesieniu do Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych, która odegrała kluczową rolę w ukształtowaniu instytucjonalnej pamięci tej dyscypliny.

Udział naszych uczonych w pracach tych dwóch instytucji jest godny upamiętnienia z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, skala i intensywność kontaktów z tymi instytucjami sprawiały, że w dziedzinie nauk humanistycznych i społecznych poziom umiędzynarodowienia badań naszych uczonych w całym okresie międzywojnia był wyjątkowo wysoki. Po drugie, aktywny udział Polaków w pracach Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych dowodzi, że uczestniczyli oni (byli to przede wszystkim prawnicy międzynarodowi) w tworzeniu podstaw nowej dyscypliny. To praktycznie nieznaną epizod we współczesnym dyskursie o dyscyplinie, który jest bardzo ważnym elementem jej historiografii w naszym kraju.

Mając na uwadze powyższe zagadnienia, w rozdziale podejmiemy następujące kwestie: po pierwsze, rozważony zostanie problem historiografii nauki o stosunkach międzynarodowych w związku z przypadającą w 2019 r. setną rocznicą rozpoczęcia zorganizowanych badań w tej dziedzinie. Przedstawiony zostanie także historyczny kontekst badań stosunków międzynarodowych w Polsce. Po drugie, zaprezentujemy okoliczności i motywy powstania Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelektualnej z inicjatywy Ligi Narodów. Po trzecie, ukážemy genezę i funkcjonowanie pozarządowej instytucji, którą była Stała Konferencja Wyższych Studiów Międzynarodowych w latach 1928–1939.

¹ Zob.: J. Kolasa, *International intellectual cooperation (the League experience and the beginnings of UNESCO)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1962; A.M. Brzeziński, *Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej (1924–1939)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2001.

Zarys historiografii nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce i na świecie

Holenderski badacz Michael Riemens utrzymuje, że data narodzin nowej dyscypliny naukowej – określanej mianem stosunków międzynarodowych (*IR discipline*) – przypada na 30 maja 1919 r. Wtedy to członkowie delegacji USA i Wielkiej Brytanii na konferencję pokojową w Paryżu podjęli inicjatywę zorganizowania w ich państwach instytutów badań stosunków międzynarodowych zgodnie z naukowymi i obiektywnymi kryteriami².

Stulecie tej dyscypliny akademickiej i odzyskania przez nasz kraj niepodległości stanowią doskonałą okazję do ukazania związków tych dwóch – z pozoru tylko odrębnych – kwestii. Odrodzenie państwa polskiego stworzyło wyjątkowe zapotrzebowanie na wiedzę z zakresu stosunków międzynarodowych i mechanizmów funkcjonowania państwa w tej sferze. Wymogom tym starała się sprostać nauka prawa międzynarodowego i nowo powstała dyscyplina naukowa zajmująca się stosunkami międzynarodowymi.

Licząca sto lat tradycja dyscypliny stosunków międzynarodowych przyczyniła się do ukształtowania jej bogatej historiografii, która obok takich kryteriów, jak przedmiot badania i nauczania, metodologia i struktura instytucjonalna, przesądza o przedmiotowo-podmiotowej i teoretyczno-metodologicznej odrębności i tożsamości tej nauki. W tym kontekście istotną rolę odgrywa mit założycielski dyscypliny (ang. *foundational myth*)³. W omawianym przypadku funkcję taką spełniły decyzje amerykańskich i brytyjskich negocjatorów podjęte z myślą o rozwijaniu nowej dziedziny wiedzy ukierunkowanej na zgodne z nowymi zasadami układanie stosunków międzynarodowych, całkowicie odmiennych od tych, które dominowały w epoce imperialnej i które doprowadziły do wybuchu I wojny światowej.

Kolejnym, równie istotnym elementem historiografii są ideowe (intelektualne) przesłanki, których znajomość na każdym etapie rozwoju

² M. Riemens, *International academic cooperation on international relations in the interwar period: the International Studies Conference*, „The Review of International Studies” 37/2011, s. 913–914.

³ Zob. na ten temat: W. Olson, N. Onuf, *The growth of discipline reviewed*, [w:] *International Relations: British and American perspectives*, red. S. Smith, Blackwell, New York 1985, s. 1–28; W. Olson, A. Groom, *International relations then and now: Origins and trends in interpretation*, Harper Collins, London 1991; M. Kahler, *Inventing international relations: International relations theory after 1945*, [w:] *New thinking in international relations theory*, red. M. Doyle, J. Ikenberry, Westview Press, Boulder 1997, s. 20–53.

dyscypliny jest niezbędna, ponieważ – jak to ujął brytyjski badacz Lucian Ashworth – unika się w ten sposób „odkrywania na nowo koła”⁴. To, zdaniem Camerona Thaisa, warunkuje postęp naukowy w danej dyscyplinie, sprzyja jej identyfikacji i umacnianiu instytucjonalnej pamięci badaczy stosunków międzynarodowych⁵.

Problem historiografii nauki o stosunkach międzynarodowych jako pierwszy podjął amerykański badacz Brian C. Smith jeszcze w latach 90. ubiegłego wieku⁶. Tego rodzaju badania, określane mianem samopostrzegania dyscypliny (ang. *the self-images of a discipline*), zaczęły rozwijać się na tyle szybko, że już na początku obecnego stulecia jeden z badaczy konkludował, iż w nauce o stosunkach międzynarodowych dokonał się „historyczny zwrot”⁷.

W bogatej literaturze przedmiotu na temat historiografii dominuje pogląd, że jej stan rozwoju dowodzi dojrzałości danej dyscypliny, a sama historiografia jako taka wręcz ją konstytuuje. Gerald Holden utrzymuje, że historiografia to subdyscyplina danej dyscypliny, która odzwierciedla jej historię, geografię, tożsamość i samolegitymizującą funkcję⁸. O historiografii stosunków międzynarodowych na tle innych dyscyplin pisali Ole Waever⁹, Tim Dunne oraz Jens Bartelson¹⁰. Analizując historiografię nauki o stosunkach międzynarodowych, warto zwrócić uwagę na to, że badacze zajmujący się historiografią nauki o polityce nie identyfikują w niej kwestii związanych z badaniem stosunków międzynarodowych¹¹.

⁴ L. Ashworth, *Did the realist-idealist debate ever happens? A revisionist history of international relations*, „International Relations” 16/2002, s. 33–51.

⁵ C. Thais, *Progress, history and identity in international relations theory: the case of the idealist-realist debate*, „European Journal of International Relations” 8/2002, s. 147–185.

⁶ Zob. na ten temat: B.C. Smith, *The historiography of academic international relations*, „Review of International Studies” 20/1994, s. 349–367; tenże, *On the history and historiography of international relations*, [w:] *Handbook of international relations*, red. W. Carlsnaes, T. Risse, B. Simmons, Sage Publications, London 2010, s. 3–22.

⁷ D. Bell, *International relations: the dawn of a historiographical turn?*, „British Journal of Politics and International Relations” 3/2001, s. 115–126.

⁸ G. Holden, *Discipline history and IR discourse*, „Review of International Studies” 28/2002, s. 253–254.

⁹ O. Waever, *The sociology of a not so international discipline. American and European developments in international relations*, „International Organization” 52/1998, s. 687–727.

¹⁰ Zob. T. Dunne, *Mythology or methodology? Traditions in international theory*, „Review of International Studies” 3/1993, s. 305–318; J. Bartelson, *Short circuits: Society and tradition in international relations theory*, „Review of International Studies” 4/1996, s. 339–360.

¹¹ Zob. J. Dryzek, S. Leonard, *History and discipline in political science*, „American Political Science Review” 82/1988, s. 1245–1260; I. Gunnell, *Disciplinary history: The case of political science*, „Strategies: A Journal of Theory, Culture and Politics” 4/1991, s. 182–227.

Kolejną ważną kwestią jest określenie istoty samej historiografii, którą ujmuje się jako specyficzną formę naukowego dyskursu. Brian Schmidt, powołując się na pracę Johna Gunnella¹², określa historiografię jako uporządkowany dyskurs (ang. *orders of discourse*). Zgodnie z tym nauki społeczne charakteryzują się wtórnymi (ang. *second order*) metapraktykami, identyfikującymi się w kategoriach logiki funkcji samorozumienia, które odnoszą się do faktów o pierwszorzędnym znaczeniu (ang. *first order activities*), takich jak: nauki przyrodnicze, religia, muzyka, sztuka, polityka. Określa się je mianem „pierwotnych” form aktywności. To, co określa się mianem „praktyk wtórnych”, przejawia się w formie teoretycznych i metodologicznych propozycji jako podstawy naukowego dyskursu¹³.

Mając na uwadze powyższy wywód o istocie historiografii, warto postawić pytanie o czas jej narodzin w obszarze badań stosunków międzynarodowych. Możemy stwierdzić, że historiografia nauki o stosunkach międzynarodowych, rozumiana jako wtórna metapraktyka, zaczęła się rozwijać po I wojnie światowej w odpowiedzi na wzrost praktycznego znaczenia stosunków międzynarodowych na nieznaną do tej pory skalę i potrzeby układania ich na nowych zasadach. Drugim równie ważnym, o ile nie najważniejszym kryterium takiej cezury jest to, że w tym samym czasie badania stosunków międzynarodowych podjęto w instytucjonalizowanej formie na uniwersytetach amerykańskich i brytyjskich (wydziały, katedry, czasopisma). Wyrastały tam zręby nowej akademickiej dyscypliny i epistemiczna wspólnota uczonych.

Niezależnie od uniwersytetów powstały także placówki badawcze (ang. *think tanks*), takie jak Chattam House czy Council on Foreign Relations¹⁴.

Odwołując się do kryterium instytucjonalnego, narodziny historiografii nauki o stosunkach międzynarodowych należałoby datować na początek lat 20. ubiegłego wieku. Taki zwrot jakościowy nie dokonałby się wyłącznie pod wpływem potrzeb praktyki, gdyby nie towarzyszyło temu wcześniejsze zaawansowanie badań stosunków międzynarodowych i rodzące się poczucie dyscyplinarnej odrębności. Robert Vitalis, pisząc o narodzinach dyscypliny stosunków międzynarodowych, wskazuje, że absolutna palma pierwszeństwa w tej mierze

¹² J. Gunnell, *The orders of discourse: Philosophy, social science and politics*, University of Chicago Press, Chicago 1998.

¹³ B.C. Schmidt, *On the history and historiography...*, dz. cyt., s. 5.

¹⁴ R. Schulzinger, *The wise men of foreign affairs: The history of the Council on Foreign Affairs*, Columbia University Press, New York 1984.

należy do Paula Rainscha, który w USA jako pierwszy wprowadził wykłady z zakresu stosunków międzynarodowych, a w 1900 r. opublikował pracę *World politics*¹⁵.

Prawdziwych źródeł powstania i rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych należy upatrywać w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej, w krytyce imperializmu jako wynaturzonej formy stosunków międzynarodowych. Najwybitniejszym przedstawicielem tego nurtu był brytyjski badacz Johny Hobson, którego praca o imperializmie z 1902 r. uznawana jest za absolutną klasykę badań w tej dziedzinie¹⁶. W następnych latach swej działalności naukowej Hobson zaczął prezentować idealistyczne propozycje zmian w stosunkach międzynarodowych o antyimperialistycznym nastawieniu, które miały polegać na zwiększeniu roli prawa międzynarodowego i tworzeniu instytucji gwarantujących pokój¹⁷. Dowodzą tego prace o Lidze Narodów, o światowym rządzie czy demokracji w stosunkach międzynarodowych¹⁸.

Idealistyczne projekty zmian Hobsona były wspierane przez takich przedstawicieli myśli liberalnej, jak Norman Angell czy – w okresie późniejszym – David Mitrany, który optował za utworzeniem instytucji międzynarodowych na wzór rządu światowego¹⁹.

Setna rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości skłania do zapytania o historiografię badań stosunków międzynarodowych w naszym kraju. Na przełomie wieków XIX i XX była ona kształtowana przez historyczne doświadczenie zaborów i bardzo niekorzystnego położenia między Rosją i Niemcami – co na długie lata zdominowało polską myśl polityczną²⁰. Pierwszą publikacją polskiego autora, która podejmowała problem niepodległości Polski w kontekście stosunków

¹⁵ R. Vitalis, *Birth of discipline*, [w:] *Imperialism and internationalism in the discipline of international relations*, red. D. Long, B. Schmidt, State University of New York Press, New York 1995, s. 159–183.

¹⁶ J. Hobson, *Imperialism. A study*, James Hisbet, London 1902.

¹⁷ D. Long, *J. A. Hobson and idealism in international relations*, „Review of International Studies” 3/1991, s. 285–304.

¹⁸ Zob. J. Hobson, *League of Nations*, Union of Democratic Control, London 1915; tenże, *Towards international government*, Allen and Unwin, London 1915; tenże, *Democracy after the war*, Allen and Unwin, London 1917; tenże, *The New Holly Alliance*, Union of Democratic Control, London 1919.

¹⁹ C. Havari, *The great illusion revisited: The international theory of Norman Angell*, „Review of International Studies” 15/1989, s. 341–358; L.M. Ashworth, *Creating international studies: Angell, Mitrany and the liberal tradition*, Ashgate Publishing, Aldershot 1999.

²⁰ A. Wierzbicki, *Wschód–Zachód w koncepcjach dziejów Polski*, PIW, Warszawa 1984; A. Bocheński, *Między Niemcami a Rosją*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2009.

międzynarodowych w Europie, była wydana w Londynie w 1855 r. praca autorstwa Jana Krasieńskiego²¹. Sto lat później Marian Kukiel opublikował pracę o podobnej tematyce w Stanach Zjednoczonych²². To utrzymane w duchu realizmu (kategorii *balance of power*) studia o geostrategicznym położeniu Polski w Europie. Wedle emigracyjnego badacza Andrzeja Bromkego taką tradycję myślenia przeciwstawiano idealizmowi wywodzącemu się z myśli romantycznej²³.

Ogromny, nieoceniony wręcz wkład w rozwój badań stosunków międzynarodowych w Polsce przed odzyskaniem przez nią niepodległości mieli przedstawiciele nauki o geografii – Wacław Nałkowski i Eugeniusz Romer.

Wacław Nałkowski sformułował przed I wojną światową oryginalną koncepcję geopolityczną, mówiącą, iż główną cechą położenia geograficznego Polski w Europie jest „prześciowość”, tj. położenie na osi wschód–zachód. Polega ona na tym, że Polska jest krajem:

- stanowiącym otwarte wrota z Europy Zachodniej do Wschodniej,
- na obszarze którego cechy kultury zachodnioeuropejskiej przechodzą stopniowo we wschodnioeuropejskie.

Taki charakter geograficznego położenia Polski implikuje trwałe zagrożenie dla istnienia państwa i narodu ze względu na głęboko zakorzenione obawy przed dominacją Niemiec i Rosji, dwóch potężnych sąsiadów²⁴.

Wielkim antagonistą Nałkowskiego był Romer z Uniwersytetu Lwowskiego, który utrzymywał, że dla położenia Polski w Europie o wiele większe znaczenie ma oś północ–południe, czyli zwężenie europejskiego lądu między Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym. Argumentował on, że na tym obszarze dzięki korzystnym warunkom geograficznym ułatwiona jest komunikacja, a co za tym idzie – także współpraca międzynarodowa. Pisał na ten temat, co następuje: „O ileż były gruntowniejsze geograficzne warunki rozwoju państwa na międzymorzu polskim, nieco szerszym wprawdzie od niemieckiego, natomiast doskonale spojonym gęstym spletem naturalnych dróg

²¹ I. Krasieński, *Is the power of Russia to be reduced or increased by the present war? The Polish question and Panslavism*, Chapman and Hall, London 1855.

²² M. Kukiel, A. Czartoryski, *Poland and the European Unity*, Princeton University Press, Princeton 1955.

²³ A. Bromke, *Poland's politics: Idealism vs realism*, Harvard University Press, Cambridge 1967.

²⁴ D. Jędrzejczak, *Myśl geograficzna Wacława Nałkowskiego*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999; M. Solarz, *The rise, fall and rebirth of Polish geography*, „Geopolitics” 19/2014, s. 719–739.

wodnych, a położonym w sąsiedztwie najsilniejszego rozszerzenia lądu i polskie międzymorze jest ostatnim ku wschodowi, i to jest moment, który nie mógł pozostać bez wpływu na człowieka i jego dzieje”²⁵.

W okresie międzywojennym geograficzna koncepcja międzymorza Romera została przekształcona w koncepcję polityczną, nawiązującą do jagiellońskiej wizji państwa polskiego. Interesujące jest, że autorem kompleksowej monografii na ten temat jest Marek Jan Chodakiewicz²⁶, mieszkający i pracujący w USA.

Jeśli brać pod uwagę kryteria związane z identyfikacją dyscypliny stosunków międzynarodowych, to pierwszym polskim badaczem, który wprowadził do obiegu naukowego pojęcie „stosunki międzynarodowe”, był profesor Antoni Białecki (doktorat z filozofii w Heidelbergu; kierował zakładem Wydziału Prawa i Administracji w okresie funkcjonowania Szkoły Głównej [1861–1869]). W 1874 r. opublikował w języku polskim liczący 38 stron esej naukowy *Prawidłowość stosunków międzynarodowych*²⁷. To pierwsza praca w polskim piśmiennictwie naukowym, która zawiera w tytule termin „stosunki międzynarodowe”. Znajdują się w niej interesujące uwagi na temat genezy stosunków międzynarodowych, której autor upatruje w konieczności zaspokojenia potrzeb przez państwa i ludzi – pisze, iż „państwo jest koniecznością przyrodzoną do zawierania stosunków z innymi [...], iż tem lepiej państwo dowodzi zrozumienie swego posłannictwa, im więcej wspiera postęp międzynarodowych węzłów”²⁸. Według niego „aktywność ludzi przyczynia się do rozwoju stosunków międzynarodowych, gdyż życie i potrzeby człowieka nie zamykają się tylko w państwie, lecz sięgają dalej. Niezależnie od państwa powstają między ludźmi potrzeby materialne i duchowe, które ich łączą, i tym sposobem wytwarzają sobie ogniska rozsyłające swoje promienie na różne ludy i państwa”²⁹.

Uzasadniał także znaczenie rozwijania prawa międzynarodowego, argumentując, że: „nieznajomość prawa międzynarodowego, znacznie rozwiniętych jego urzędzeń, stanowi tamującą przeszkodę pozytywnego dla siebie i dla swego kraju działania”³⁰.

²⁵ E. Romer, *Ziemia i państwo. Kilka zagadnień geopolitycznych*, Książnica – Atlas, Lwów 1939, s. 48.

²⁶ M.J. Chodakiewicz, *Międzymorze*, 3S Media, Warszawa 2016.

²⁷ A. Białecki, *Prawidłowość stosunków międzynarodowych. Rzecz z powodu dzieła pod tytułem: O jurysdykcji konsulów na Wschodzie przez Teodora Martensa*, [s.n.], Warszawa 1874.

²⁸ Tamże, s. 14.

²⁹ Tamże, s. 15.

³⁰ Tamże, s. 8.

**Geneza instytucjonalizacji badań stosunków
międzynarodowych po I wojnie światowej.
Znaczenie Międzynarodowego Komitetu
Współpracy Intelktualnej Ligi Narodów**

Jak już wcześniej wspomniano, ujawniona z wielką siłą potrzeba zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa po ogromnych stratach materialnych i ludzkich w czasie I wojny światowej stała się przesłanką do podjęcia badań stosunków międzynarodowych, a także oparcia ich na nowych zasadach i instytucjach o charakterze oraz kompetencjach rządu światowego.

Zgodnie z uzgodnieniami przyjętymi przez negocjatorów traktatu wersalskiego najpierw w USA i Wielkiej Brytanii, a następnie w innych państwach przystąpiono do tworzenia instytucji badawczych i wydziałów na uniwersytetach z zamiarem badania stosunków międzynarodowych.

I tak 5 lipca 1920 r. powołano w Wielkiej Brytanii Royal Institute of International Affairs Chatham House, a rok później w USA – Council on Foreign Relations. W Stanach Zjednoczonych ogromną, na ogół nieznaną rolę w badaniu stosunków międzynarodowych odegrał utworzony w 1925 r. Institute of Pacific Relations z siedzibą w Honolulu. Było to wyrazem przeświadczenia, że stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, ze względu na ich znaczenie, wymagają zorganizowanych badań³¹.

Na wzór brytyjskiego Chatham House w Europie i na innych kontynentach przystąpiono do tworzenia analogicznych instytucji badawczych: w Rumunii (Institut Socialny Roman – 1921), we Włoszech (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale – 1934), Francji (Le Centre d'Études de Politique Étrangère – 1935), w Kanadzie (Canadian Institute of International Affairs – 1927), Australii (Australian Institute of International Affairs – 1933), Indiach (Indian Institute of International Affairs – 1936).

W Polsce międzywojennej nie powstała instytucja naśladująca Chatham House, ale stowarzyszenie naukowe o nazwie Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych, które utworzono w 1926 r.

³¹ Zob. na ten temat E. Haliżak, *Historyczny kontekst rozwoju regionalizmu w Azji Wschodniej i na Pacyfiku*, [w:] *Dylematy historii i polityki*, red. R. Chwedoruk, D. Przystek, Aspra, Warszawa 2008, s. 361–379; J. Thomas, *The Institute of Pacific Relations: Asian scholars and American politics*, University of Washington Press, Seattle 1974.

z inicjatywy profesora Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego Marcelego Handelsmana. Idea powołania towarzystwa zrodziła się podczas dyskusji w redakcji czasopisma „Przegląd Polityczny”, którego redaktorem był Handelsman.

Statut towarzystwa wymienia następujące cele działalności: studiowanie stosunków międzynarodowych w społeczeństwie polskim, upowszechnianie zrozumienia zagadnień międzynarodowych w społeczeństwie polskim, utrzymywanie stosunków z analogicznymi instytucjami za granicą.

Towarzystwo pretendowało do odgrywania ważnej roli opiniotwórczej i naukowej w dziedzinie badań międzynarodowych. Można je uznać za pierwowzór współczesnego *think tanku*. W skład władz statutowych wchodziła przedstawiciele nauki i praktyki politycznej. Profesorowie Marek Handelsman, Władysław Grabski i Jan Kucharzewski. Ministrowie: Stanisław Petek, Aleksander Skrzyński, August Zaleski, Roman Knoll, Janusz Radziwiłł, poseł PPS Mieczysław Niedziałkowski. Od 1933 r. sekretarzem towarzystwa był Edward Raczyński.

Najwyższą formą działalności Towarzystwa było organizowanie w cyklu miesięcznym zebrań, konferencji i seminariów poświęconych aktualnym problemom politycznym. Wśród referentów byli goście zagraniczni, m.in. Arnold Toynbee, który wygłosił odczyt o Królewskim Instytucie Spraw Międzynarodowych w Londynie.

W 1928 r. podpisano porozumienie z Fundacją Carnegiego w Waszyngtonie w sprawie wydania pięciotomowej publikacji w języku polskim oraz dwutomowego opracowania w języku francuskim, dotyczących wojny 1914–1918. Towarzystwo podjęło się przygotowania na podstawie materiałów archiwalnych części dotyczących: sprawy polskiej w okresie Wielkiej Wojny, stosunków społecznych i gospodarczych (stanu oświaty i szkolnictwa, bezrobocia, udziału Polski w produkcji światowej), wysiłków Polski podejmowanych dla zjednoczenia organizmu państwowego. Zamierzano także wydać zbiór traktatów międzynarodowych, w których Polska występowała jako jedna ze stron. Do II wojny światowej opublikowano dwa tomy z planowanego projektu badawczego *Polska w czasie Wielkiej Wojny*. Informacje o działalności towarzystwa zamieszczono w biuletynie³².

³² J. Kuriata, *Biuletyn Towarzystwa Badania Zagadnień Międzynarodowych, 1928–1933*, Warszawa 1935; B. Domosławski, *Zniszczenia i szkody wojenne*, Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych, Warszawa 1936; S. Kauzik, *Gospodarka finansowa Rosji, Niemiec i Austro-Węgier na ziemiach polskich w czasie wielkiej wojny*, Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych, Warszawa 1939.

Powstawaniu instytucji naukowych zajmujących się badaniem stosunków międzynarodowych po I wojnie światowej towarzyszyła tendencja do organizowania międzynarodowej współpracy uczonych – ponieważ traktowano to jako ważny instrument działań na rzecz pokoju i bezpieczeństwa. Do pewnego stopnia była to kontynuacja działań podjętych jeszcze przed wybuchem wojny, gdyż w 1910 r. stworzono dwie fundacje o międzynarodowym zasięgu – World Peace Foundation i Carnegie Endowment for International Peace³³.

Utworzenie Ligi Narodów sprawiło, że powstały okoliczności sprzyjające rozwijaniu międzynarodowej współpracy naukowej i intelektualnej – jak to wówczas ujmowano – ze względu na możliwość instytucjonalnego wsparcia oraz cele statutowe tej organizacji. Na bazie tych oczekiwań 2 września 1921 r. Rada Ligi Narodów powołała Międzynarodową Komisję Współpracy Intelktualnej (Commission Internationale de Coopération Intellectuelle) jako swój organ doradczy. W skład tego liczącego 12 osób organu weszła polska badaczka Maria Skłodowska-Curie, a funkcję sekretarza do 1924 r. pełnił polski historyk Oskar Halecki³⁴.

Z inicjatywy komisji przystąpiono do tworzenia jej narodowych odpowiedników. W Polsce 12 maja 1924 r. powołano Polską Komisję Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej, która działała do 1939 r. W krajowej literaturze przedmiotu całościową analizę działalności tej instytucji przeprowadził Andrzej Brzeziński³⁵. Warto odnotować, że w ramach komisji autonomiczny status miało inne stowarzyszenie naukowe – Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych, utworzony 30 stycznia 1929 r., którym kierowali kolejno wybitni prawnicy międzynarodowi – Zygmunt Cybichowski, Ludwik Ehrlich i Karol Bertoni³⁶. Aktywną rolę w pracach komisji w Genewie i Polskiej Komisji Międzynarodowej Współpracy Intelktualnej odgrywał profesor Halecki, zaangażowany w badania współczesnych mu wtedy stosunków międzynarodowych jako kierownik Katedry Historii Europy Wschodniej na Uniwersytecie Warszawskim, a także jako prezes Katolickiego Związku Badań Międzynarodowych oraz jako członek Międzynarodowej Akademii Dyplomatycznej w Paryżu³⁷.

³³ Zob. M.D. Dubin, *The Carnegie Endowment for International Peace and the Advocacy of a League of Nations 1914–1918*, „Proceedings of the American Philosophical Society” 6/1979, s. 344–368.

³⁴ J. Kolasa, *International intellectual cooperation...*, dz. cyt., s. 18–24.

³⁵ A. Brzeziński, *Polska Komisja...*, dz. cyt.

³⁶ Tamże, s. 23.

³⁷ Tamże, s. 19.

Doradczy charakter Międzynarodowej Komisji Współpracy Intelktualnej sprawił, że nie mogła ona sprostać wymogom rozszerzającej się współpracy, w związku z czym podjęto decyzję o utworzeniu stałego organu administracyjnego. Dzięki inicjatywie i wsparciu rządu Francji w 1924 r. utworzono Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej (Institut International de Coopération Intellectuelle – IICI) z siedzibą w Paryżu. Najważniejszym jego zadaniem było koordynowanie współpracy z komisjami narodowymi.

Powstanie i działalność Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych

Działalność Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych (fr. La Conférence Permanente des Heures Études Internationales, ang. International Studies Conference), powstałej z inicjatywy Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej, jest mało znana – zwłaszcza w polskiej literaturze przedmiotu. Jej znaczenia w rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych nie sposób nie docenić, nie mówiąc już o tym, że jest ważnym instytucjonalnym elementem historiografii tej dyscypliny.

Geneza i motyw powstania tej instytucji są nader interesujące i pokazują, jak wielkie znaczenie w okresie międzywojennym zaczęto przypisywać nauczaniu i badaniu stosunków międzynarodowych. Problem ten przeanalizował szczegółowo Michael Riemens, który ustalił, iż piąte zgromadzenie Ligi Narodów w 1924 r. przyjęło rezolucję następującej treści: „Zgromadzenie będąc przekonane o fundamentalnym znaczeniu zapoznawania młodych ludzi na całym świecie z zasadami Ligi Narodów i kształcenia młodzieży pod kątem współpracy międzynarodowej jako normalnej metody światowych kwestii międzynarodowych”, zobowiązało Instytut Współpracy Intelktualnej do podjęcia stosownych działań poprzez skoordynowanie prac narodowych i międzynarodowych instytucji zajmujących się badaniem i nauczaniem stosunków międzynarodowych³⁸. David Long, powołując się na dokumenty sekretariatu Ligi Narodów, utrzymuje, że w 1925 r. Międzynarodowy Instytut Współpracy Intelktualnej przyjął rezolucję zawierającą rekomendację, aby uniwersytety podjęły działania na rzecz wyeliminowania

³⁸ M. Riemens, *International academic cooperation...*, dz. cyt., s. 916.

wzajemnej nieufności między narodami poprzez studiowanie aspektów ich działalności³⁹.

Wkrótce potem komitet upoważnił Instytut Współpracy Intelktualnej do zorganizowania międzynarodowego forum współpracy na rzecz wprowadzenia tych zaleceń. W marcu 1928 r. w Berlinie odbyło się spotkanie pod nazwą Conference of Institutions for the Scientific Study of International Relations. Była to pierwsza konferencja krajowych instytucji specjalizujących się w badaniu stosunków międzynarodowych. Z tej naukowej inicjatywy wyłoniła się Stała Konferencja Wyższych Studiów Międzynarodowych jako instytucja pozarządowa wspierana logistycznie przez Instytut Współpracy Intelktualnej. Jej zadaniem była koordynacja współpracy działających w poszczególnych państwach komitetów narodowych.

Wedle danych Międzynarodowego Instytutu Współpracy Intelktualnej w skład Polskiego Komitetu Koordynującego Badania Stosunków Międzynarodowych na początku lat 30. ubiegłego wieku wchodziły następujące instytucje⁴⁰:

- Centralny Komitet Polskich Instytucji Nauk Politycznych. Powstał w 1929 r. i skupiał przedstawicieli 75 instytucji. Jego przewodniczącymi od 1934 r. byli wybitni profesorowie prawa międzynarodowego – Zygmunt Cybichowski (Uniwersytet Warszawski) i Ludwik Ehrlich (Uniwersytet im. Jana Kazimierza we Lwowie)⁴¹,
- Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie, rektor Jan Edmund Reyman,
- Instytut Prawa Politycznego i Prawa Narodów, Uniwersytet im. Jana Kazimierza we Lwowie, prof. Ludwik Ehrlich,
- Główny Urząd Statystyczny, Warszawa,
- Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych, prof. Marceli Handelsman,

³⁹ D. Long, *Who killed the International Studies Conference*, „Review of International Studies” 32/2006, s. 603–622.

⁴⁰ *Handbook of Reference Centres for International Affairs*, Conference of Institutions for the International Institute of Intellectual Cooperation, Paris 1931.

⁴¹ Z. Brzeziński podaje, że od 1934 r. w skład tego Komitetu wchodził: Cezary Berezowski (Uniwersytet Warszawski), Antoni Deryng (Katolicki Uniwersytet Lubelski), Marceli Handelsman (Towarzystwo Badania Zagadnień Międzynarodowych), Wacław Komarnicki (Uniwersytet Stefana Batorego), Julian Makowski (Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie), Zygmunt Sarna (Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie), M. Stażewski (Uniwersytet Jagielloński), Bohdan Winiarski (Uniwersytet Poznański), Karol Bertoni (Studium Dyplomatyczne przy Uniwersytecie Lwowskim), S. Truckin, J. Fryling i J. Zarański (delegaci MSZ) i Oskar Halecki. Zob. A. Brzeziński, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 110. Należy podkreślić, że poza Haleckim wszyscy członkowie tego Komitetu byli prawnikami międzynarodowymi.

- Instytut Badania Spraw Narodowościowych, czasopismo „Sprawy Narodowościowe”,
- Instytut Wschodni w Warszawie,
- Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej, Wilno, prezes prof. Jan Rozwadowski,
- Instytut Naukowy do Badań Emigracji i Kolonizacji, Warszawa,
- Polska Komisja Międzynarodowej Współpracy Intelektualnej, Warszawa.

Należy podkreślić, że wspieraniu badań i nauczaniu stosunków międzynarodowych przyświecał ważny użyteczny cel, jakim było rozpoznanie przyczyn konfliktów i wojen oraz wypracowanie optymalnych sposobów zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa. Towarzyszący temu rozwój dydaktyki stosunków międzynarodowych miał przeciwdziałać uprzedzeniom i nacjonalizmowi, a także podkreślać znaczenie współpracy. Takie podejście zaczęto określać mianem idealistycznego, ale nie umniejsza to faktu, że konstytuuje ono samo w sobie mit założycielski nauki o stosunkach międzynarodowych.

Stała Konferencja Wyższych Studiów Międzynarodowych angażowała przedstawicieli krajowych komitetów koordynacyjnych oraz zaproszonych ekspertów z 37 państw (do 1939 r.). Wśród wybitnych uczonych biorących aktywny udział w pracach tej konferencji wymienia się następujące osoby: Alfred Zimmern, Arnold Toynbee, Charles Webster, Edward Carr, Stanley Bailey, Charles Manning, David Davies, David Mitrany, Hersch Lauterpacht, Georg Schwarzenberger, Ludwik Ehrlich, Paul Mantoux, William Rappard, John Dulles, Nicholas Spykman, Pitman Potter, James Shotwell, Quincy Wright, Charles Beard, Christian Lange, Wilhelm Haas, Arnold Wolfers⁴². Wykaz tych nazwisk dowodzi tego, jak wybitni badacze brali udział w pracach tej konferencji, tworzyli historiografię nauki o stosunkach międzynarodowych i jej fundamenty.

Wzorując się na modelu działalności Instytutu Stosunków Pacyfiku z siedzibą w Honolulu, podjęto decyzję o organizowaniu dorocznych konferencji na temat określonego wcześniej problemu. Podstawą obrad były przygotowywane przez ekspertów raporty. Do 1939 r. zorganizowano łącznie 12 międzynarodowych konferencji⁴³. Poniżej ich skrótowe omówienie.

⁴² M. Riemens, *International academic cooperation...*, dz. cyt., s. 920–921.

⁴³ *L'Institut International de Coopération Intellectuelle 1925–1946*, Institut International de Coopération Intellectuelle, Paris 1946.

Pierwsza konferencja – założycielska – odbyła się w Berlinie w 1928 r.

Druą konferencja, w Londynie, była poświęcona omówieniu praktycznych metod współpracy. Ustalono, że w pracach powinni uczestniczyć przedstawiciele różnych dyscyplin, pojawił się również postulat wielodyscyplinarnych badań stosunków międzynarodowych.

Trzecią konferencję zorganizowano w Paryżu w 1930 r. – podjęto na niej problem formy współpracy w badaniu stosunków międzynarodowych.

Czwarta konferencja odbyła się w Kopenhadze w 1931 r. Podstawą dyskusji był raport Arnolda Toynbeego (szefa Chatham House) na temat tendencji rozwojowych w stosunkach międzynarodowych po traktacie wersalskim. Przyjęto także rezolucję o potrzebie ułatwień kontaktów badaczy z różnych państw i zobowiązano profesora Williama Hausa do opracowania leksykonu pojęć z dziedziny stosunków międzynarodowych.

Piąta konferencja, zorganizowana w Mediolanie w maju 1932 r., była pierwszą, podczas której podjęto najważniejszy wedle uczestników problem w badaniu stosunków międzynarodowych, czyli relację polityki i ekonomii. Przedmiotem dyskusji były trzy kwestie: środki oddziaływania na handel międzynarodowy, środki oddziaływania na finanse międzynarodowe, interwencjonizm państwa w gospodarce. Efektem obrad był raport *A record of a first International Study Conference on the State and Economic Life, with special reference to international economic and political relations, held at Milan on May 23–27, 1932.*

Szósta konferencja miała miejsce w Londynie na przełomie maja i czerwca 1933 r. z udziałem 80 delegatów. Była poświęcona temu samemu problemowi co konferencja w Mediolanie – czyli relacji polityki i ekonomii w stosunkach międzynarodowych. Uzgodniono wtedy, że tematem następných spotkań będzie bezpieczeństwo.

Konferencje siódma i ósma odbyły się odpowiednio w Paryżu w 1934 r. i w Londynie w 1935 r. Przeszły do historii dzięki podjęciu problemu zbiorowego bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych, a zwłaszcza takich kwestii, jak: zapobieganie wojnie, ograniczenie zbrojeń, zdefiniowanie agresji, pojęcie neutralności. Wnioski z nich zawarto w raporcie *Collective security. A record of the Seventh and Eighth International Studies Conference, Paris 1934 – London 1935.*

W ósmej konferencji w Londynie w 1935 r. po raz pierwszy brała udział sześćoosobowa delegacja polskich uczonych z Ehrlichem na czele. Przedstawili oni referaty w języku francuskim, których tytuły

warto przedstawić, gdyż w naszym przekonaniu dają one adekwatny obraz stanu badań nad bezpieczeństwem międzynarodowym w Polsce w okresie międzywojennym⁴⁴.

Mówiąc o udziale polskich badaczy w pracach Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych, nie sposób pominąć ważnego wydarzenia, jakim było zorganizowanie przez Ehrlicha w dniach 26–28 czerwca 1934 r. pierwszej międzynarodowej konferencji poświęconej roli prawa międzynarodowego w stosunkach międzynarodowych na Uniwersytecie Lwowskim⁴⁵.

Na konferencji w Londynie w 1935 r. obecny był po raz pierwszy przedstawiciel ZSRR. Poinformowano także o nawiązaniu kontaktów z uczonymi z Chin, Iranu, Japonii, Bułgarii i Szwecji.

Dziewiąta konferencja odbyła się w Madrycie w maju w 1936 r., tuż przed wybuchem wojny domowej w Hiszpanii. Przedmiotem obrad były takie kwestie, jak: ludność i demografia, migracje, kolonializm, nacjonalizm, etniczność. Referat na temat migracji wygłosił przedstawiciel Polski – profesor Antoni Smoleński. Innym ważnym z punktu widzenia naszego kraju wydarzeniem było nominowanie profesora Ludwika Ehrlicha do Komitetu Wykonawczego Stałej Konferencji, której przewodniczącym był Toynbee.

Dziesiąta, jubileuszowa konferencja odbyła się w dniach 28 czerwca – 3 lipca 1937 r. w Paryżu i została poświęcona tematyce pokojowych zmian w stosunkach międzynarodowych (fr. *Le Problemes des Changements Pacyfiques dans les Relations Internationales*). Opublikowany w języku angielskim raport końcowy nosił tytuł: *Peaceful change: Procedures, population, raw materials, colonies, proceedings of the Tenth International Studies Conference, Paris, June 28th – July 3rd, 1937, Paris 1938*.

W tej konferencji brała udział delegacja z Polski pod przewodnictwem Ehrlicha. Jej członkowie przedstawili następujące referaty: prof. S. Grabski, *Le Problème de la population en Pologne et les*

⁴⁴ Oto one: Antoni Deryng – *Les pactes de non-agression at la pacte de la Sécurité des Nations*; Kazimierz Grzybowski – *L'Internationalisation de l'aviation civile eu point de vue de la sécurité collective*; Ludwik Ehrlich – *Le développement du droit des gens et le problème de la sécurité collective*; Wacław Komarnicki – *La définition de l'agresseur*; Julian Makowski – *Méthodes pacifiques de règlement des litiges internationaux*; Stanisław Nahlik – *Le problème du contrôle et les travaux de la Conférence du désarmement*, za: A. Brzeziński, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. III.

⁴⁵ Conference sur L'Enseignement du Droit International et des Relations Internationales, Lwów (Lemberg) 26–28 Juin, 1934; Lwów, Institut de Droit Constitutionnel et le Droit International, Université Jean Casimir, 1935.

intérêt des États surpeuplés oraz *L'Introduction au concept de l'optimum de la population et ses facturs*, prof. Hipolit Gliwic, *Economie regionale*; dr J. Kostanecki, *Poland and the Danubian Problem*⁴⁶.

Jedenasta konferencja, którą zorganizowano w Pradze w dniach 23–27 maja 1938 r., przeszła do historii jako najbardziej znacząca ze względu na podjęcie problemu dydaktyki stosunków międzynarodowych jako elementu konstytuującego nowo tworzoną dyscyplinę.

Nauczanie w zakresie stosunków międzynarodowych – wyrosłe z praktycznej potrzeby (edukacja młodzieży w duchu współpracy i pokoju) i wyrażone w dokumentach Ligi Narodów i misji jej organów – stało się od początku nie lada wyzwaniem, ponieważ wiązało się z odpowiedzią na pytania: jak i czego nauczać? jak formować treści programowe? Łączyło się to z kolejnym pytaniem: co konstytuuje stosunki międzynarodowe i w jakim stopniu można wykorzystać już istniejące dyscypliny nauk społecznych? Problemy dydaktyki uważano za najważniejsze. Stosunki międzynarodowe pojmowano jako oddzielną dyscyplinę dydaktyczną w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii⁴⁷.

Podstawą programową do dyskusji w Pradze był raport przygotowany przez wybitnego badacza stosunków międzynarodowych okresu międzywojennego Alfreda Zimmerna⁴⁸. Zadał w nim pięć pytań dotyczących dydaktyki tej dziedziny na uniwersytetach: 1) jaka tematyka uniwersytecka wchodzi w zakres stosunków międzynarodowych? 2) jakie są metody nauczania treści w ramach nauki o stosunkach międzynarodowych? 3) jaki wpływ mają uniwersyteckie struktury na nauczanie stosunków międzynarodowych? 4) jakie są najważniejsze przeszkody w dydaktyce stosunków międzynarodowych (np. finansowe czy polityczne)? 5) w jaki sposób publikacje materiałów pokonferencyjnych przyczyniają się do badań nad stosunkami międzynarodowymi?

Na podstawie tych pytań dyskusja koncentrowała się wokół czterech zagadnień: ustalenie przedmiotu i metod nauczania stosunków międzynarodowych, organizacja dydaktyki stosunków międzynarodowych na

⁴⁶ A. Brzeziński, *Polska Komisja...*, dz. cyt., s. 114.

⁴⁷ Zob. na ten temat: R. Buell, *International relations*, Henry Holt, New York 1925; S. Bailey, *International studies in Great Britain*, Oxford University Press, Oxford 1933; tenże, *International studies in modern education*, Oxford University Press, London 1938; E. Ellis, *The University College of Wales, Aberystywnal relations then and now. Origins and trends in interpretation*, Harper Collins, London 1991.

⁴⁸ Zob. m.in.: A. Zimmer, *Some ethical aspect of international relations*, Oxford University Press, Oxford 1917; tenże, *Nationalism and internationalism*, „Foreign Affairs” 1/1923, s. 115–126; *The League of Nations and the rule of law*, Macmillan, London 1936.

uniwersytetach, przeszkody w nauczaniu stosunków międzynarodowych, nauczanie prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych.

Konferencja w Pradze była kamieniem milowym w rozwoju dydaktyki stosunków międzynarodowych. W pokonferencyjnej publikacji autorstwa Zimmerna stwierdza się, że dziedzina ta ma własny przedmiot nauczania (ang. *independent nucleus of the subject*), w skład którego wchodzi fragmenty (ale nie całość) przedmiotu nauczania innych dyscyplin⁴⁹. W tym sensie autor był zwolennikiem syntetycznego podejścia w identyfikacji przedmiotu nauczania, który roboczo określał mianem „spraw światowych” (ang. *international affairs*).

W konferencji praskiej brała udział liczna, bo dziewięciosobowa, delegacja profesorów z Polski, tj. Antoni Deryng, Waław Komarnicki, Bohdan Winiarski, Karol Bertoni, Ludwik Ehrlich, Cezary Berezowski, Hipolit Gliwic, Waław Zawadzki, Edward Lipiński (ekonomista). Ehrlich asystował Zimmernowi w przygotowaniu raportu końcowego, w którym zamieszczono następujące referaty polskich autorów: Waław Komarnicki, *The study and teaching of international relations*; Antoni Deryng, *Methods of scientific research and methods of university teaching used for the subject of international relations*; Bohdan Winiarski, *International politics as a science of international relations*⁵⁰.

Dwunastą konferencję zaplanowano na 27 sierpnia – 2 września 1939 r. w Bergen (Norwegia) na temat organizacji międzynarodowych, ale ze względu na wybuch II wojny światowej nie doszła ona do skutku.

Podsumowanie

Analiza działalności instytucji Ligi Narodów odpowiedzialnych za międzynarodową współpracę uczonych dowodzi wyjątkowej aktywności badaczy z Polski w tej dziedzinie. Tak pozytywna ocena odnosi się w szczególności do aktywności w nowej dziedzinie uniwersyteckiej dydaktyki i badań – stosunków międzynarodowych. Można ją tłumaczyć szczególną wrażliwością polskich badaczy związaną z miejscem naszego kraju w systemie międzynarodowym i znaczeniem pokoju

⁴⁹ A. Zimmer, *University teaching of international relations*, League of Nations, Geneva 1939, s. 9.

⁵⁰ *University teaching of international relations: A Record of the Eleventh Session of the International Studies Conference Prague 1939*, red. A. Zimmer, Paris 1939.

jako gwarancji jej niepodległości, a także docenianiem współpracy umożliwiającej rozwój. Uczeni z Polski, uczestnicząc w pracach Stałej Konferencji Wyższych Studiów Międzynarodowych, plasowali się w światowej czołówce działań na rzecz ustanowienia tej nowej dyscypliny. Cytowany przez nas Riemens ocenia, że dydaktyka i badania stosunków międzynarodowych były najbardziej zaawansowane w USA i Wielkiej Brytanii. Drugą grupę tworzyły takie państwa, jak: Australia, Kanada, Dania, Francja, Włochy, Japonia, Holandia, Norwegia, Polska i Szwecja⁵¹.

Tak wysokie miejsce Polski i nawiązanie bezpośredniego kontaktu ze światową czołówką uczonych zawdzięczamy świadomości znaczenia tej problematyki w społeczności polskich uczonych ze wszystkich ośrodków akademickich. Jednak niekwestionowaną rolę lidera odegrał Uniwersytet im. Jana Kazimierza i jego Wydział Prawa, gdzie powstały (jeszcze w czasach zaborów) pierwsze prace z zakresu prawa międzynarodowego i gdzie w okresie międzywojennym uruchomiono pierwsze w Polsce studium dyplomatyczne, którego program odpowiadał międzynarodowym standardom wypracowanym przez Stałą Konferencję Wyższych Studiów Międzynarodowych⁵².

W lwowskim środowisku naukowym prym wiódł profesor Ludwik Ehrlich, uczoney światowej klasy, którego wkładu w umiędzynarodowienie badań i dydaktyki stosunków międzynarodowych nie sposób nie docenić⁵³. Można go określić mianem ojca założyciela polskiej nauki o stosunkach międzynarodowych. W wydanej po wojnie w 1947 r. fundamentalnej pracy *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych* zaprezentował następującą definicję: „Nauka o stosunkach międzynarodowych zajmuje się tą najszerszą stroną współżycia ludzi, którą jest współżycie całej ludzkości, współżycie narodów”⁵⁴. To definicja spełniająca kryteria kompletności i całościowości, adekwatnie określająca przedmiot dyscypliny.

⁵¹ M. Riemens, *International academic cooperation...*, dz. cyt., s. 925.

⁵² A. Redzik, *Lwowska Szkoła Dyplomatyczna. Zarys historii Studium Dyplomatycznego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 5/2006, s. 122–149.

⁵³ Zob. kompleksowe opracowanie biografii Ehrlicha autorstwa Tomasza Pugacewicza, *Dorobek badawczy i organizacyjny Ludwika Ehrlicha na tle rozwoju nauki o stosunkach międzynarodowych w Polsce do 1950 roku*, [w:] *Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów*, red. D. Mikucka-Wójtowicz, Wydawnictwo Libron – Filip Lohner, Kraków 2010.

⁵⁴ L. Ehrlich, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, nakł. Księgarni Stefana Kamińskiego, Kraków 1947, s. 5.

O międzynarodowym uznaniu badań nad stosunkami międzynarodowymi w okresie międzywojennym świadczy jeszcze jedna interesująca okoliczność. Otóż Hans Morgenthau w 1952 r. opublikował artykuł *Area studies and the study of international relations*, w którym przywołał definicję nauki o stosunkach międzynarodowych autorstwa profesora Antoniego Derynga zamieszczoną we francuskim czasopiśmie „Coopération Intellectuelle” z 1936 r.⁵⁵

Po II wojnie światowej rozwiązano Stałą Konferencję Wyższych Studiów Międzynarodowych. Okoliczności tego wydarzenia zostały przedstawione w artykule Davida Longa pod wymownym tytułem *Who killed the International Studies Conference*⁵⁶. To bardzo ważny epizod w historiografii nauki o stosunkach międzynarodowych. Należy podkreślić, że powstałe niedawno międzynarodowe stowarzyszenie naukowe – World International Studies Committee (WISC) – nawiązuje do jej idei.

W Polsce w okresie PRL dorobek Uniwersytetu Lwowskiego został zapomniany, a badania w tej dziedzinie podporządkowano wymogom urzędowego marksizmu. Dopiero w 1971 r. Remigiusz Bierzanek opublikował pracę *Współczesne stosunki międzynarodowe*, której treść i założenia odpowiadały kryteriom naukowym⁵⁷. Po transformacji pojawiły się publikacje przywracające pamięć o przedwojennych dokonaniach polskich uczonych. Utworzone w 2009 r. Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych (PTSM) odwołuje się do tej niedocenianej dotąd tradycji, podejmując działania na rzecz emancypacji tej dyscypliny i umiędzynarodowienia badań stosunków międzynarodowych w Polsce. W 2018 r. PTSM uzyskało status członka stowarzyszonego w The International Studies Association – co przypadło w setną rocznicę odzyskania niepodległości i 80. rocznicę historycznej konferencji w Pradze.

⁵⁵ H. Morgenthau, *Area studies and the study of international relations*, „International Social Science Bulletin” 4/1952, s. 647–655. Definicja, o której mówi w tłumaczeniu z języka francuskiego na angielski autor artykułu, brzmi następująco: „The Science of international relations has primarily descriptive character. It is somewhat in the order of contemporary history of nations, covering all fields: economics, trade, exchange, movement of production, of goods, of currency as well as politics and culture... The factor uniting the problems which form the science of international relations is their international character, that is to say, the tie which is created among all domains of social life when that life transgresses the limits of one single nation and influences the relations among nations” (s. 648).

⁵⁶ D. Long, *Who killed...*, dz. cyt.

⁵⁷ R. Bierzanek, *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1971.